

Шаназарова Гулёрахон Бахтияровна,
Тошкент длат иқтисодиёт университети
«Менежмент» кафедраси PhD,
gulyorashanazarova@gmail.com

ИННОВАЦИЯ ФАОЛИЯТИ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ БОШҚАРИШДА ИННОВАЦИОН КЛАСТЕРДАН ФОЙДАЛАНИШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР ХУСУСИЯТЛАРИ

ОСОБЕННОСТИ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО
КЛАСТЕРА В УПРАВЛЕНИИ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРОЙ

FEATURES OF FOREIGN EXPERIENCE IN USING THE INNOVATION CLUSTER
IN THE MANAGEMENT OF INNOVATION INFRASTRUCTURE

Аннотация. Мазкур мақолада мамлакатимиз корхоналари томонидан амалга оширилаётган инновацион фаолиятни ва уни бошқариш бўйича хориж тажрибаларини ўрганиш ва ўзига хос хусусиятларини мамлакатимизда фаолият юритаётган корхоналарни қўллаш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: меҳнат салоҳиятини ривожлантириш, инновацион кластер, рақобат, турмуш даражаси, таклиф, механизм.

Аннотация. В данной статье разработаны предложения по изучению инновационной деятельности, осуществляемой предприятиями нашей страны, и зарубежного опыта ее управления, а также по применению ее собственных характеристик к предприятиям, действующим в нашей стране.

Ключевые слова: развитие трудового потенциала, инновационный кластер, конкуренция, уровень жизни, предложение.

Abstract. In this article, we have developed proposals for the study of innovative activities carried out by enterprises in our country, and foreign experience in its management, as well as for the application of its own characteristics to enterprises operating in our country.

Keywords: development of labor potential, innovation cluster, competition, standard of living, supply.

Ҳозирги кунда энг сўнгги юқори технологиялар – микроэлектроника, телекоммуникация, компьютер, робототехникалар, энг сўнгги материалларни яратиш, биотехнологиялар, нанотехнологиялар, ахборотлаштириш – саноат ишлаб чиқаришни ташкил этиш борасида янги шаклларни яратишга бўлган эҳтиёж кескин ошиб бормоқда. Ишлаб чиқарувчиларни минтақа бўйича бирлашиши билан боғлиқ ташкилий омили самарадорликни оширишнинг муҳим унсурига айланди. Шу ҳолда бозорда алоҳида корхоналар эмас, балки компаниянинг ўзаро технологик кооперацияси туфайли ўз трансакцион ҳаракатларини камайтирувчи минтақа саноат мажмуалари рақобат қилади. Келтирилган ёндашув ҳудудларда турли функцияларни бажарадиган, бироқ битта технологик жараёнга бирлашган (унинг натижаси кадрларни тайёрлашдан тортиб то технологлар, қадоқловчилар, етказиб берув-

чилар ва дилер тармоқларигача бўлган жараённинг барча иштирокчилари ҳаракатлари билан яратилган якуний маҳсулот ҳисобланади) корхоналардан шаклланган кластерларни ташкил этишни назарда тутди.

Шуни таъкидлаш лозимки, Европада Европа Иттифоқи доирасида 1968 йилда Минтақа иқтисодиёти бўйича Бош директорат, 1975 йилда эса Европа минтақани ривожлантириш жамғармаси ташкил этилган, 1988 йилда Минтақашунослик хартияси қабул қилинган.

АҚШда (бу ерда олимлар бошқа давлат олимларига нисбатан минтақа иқтисодиётини ривожлантириш тамойилларини эртароқ ўргана бошлаган, М.Портер эса кластер моделининг илк ишлаб чиқарувчиси бўлган) саноат кластерлари катта шуҳрат қозонган. Аризона, Калифорния, Коннектикут, Флорида, Миннесота ва бошқа штатлар ушбу жараённинг бошида туриб, тегишли дастурларни қабул қилган. Юзлаб шаҳар ва ҳудудлар ўз кластер стратегиясини ишлаб чиққан. Кластернинг ёрқин мисоли «Силикон водийси» ҳисобланади. Калифорнияда «Силикон водийси» деб номланган ҳудуд мавжуд, унда компьютер, дастурий таъминот ва бутловчи қисмларни ишлаб чиқарувчи кўплаб компаниялар жойлашган. «Силикон водийси» Стэндфорд университети (Сан-Франциско) ва Калифорния университети (Беркли) яқинида жойлашган. Шуни айтиб ўтиш жоизки, бу уйғунлашган ҳолда ташкил этилган кластердир. Штатларда кластерларни ташкил этиш учун ташаббус кўрсатиш бўйича комиссиялар шаклланмоқда. Илмий марказ ва университетлар таҳлилий ишларни олиб боради. Комиссия иштирокчилар улушини тақсимлайди, турли хил қийинчиликларни бартараф этишга кўмаклашади, дастлабки сармоя штат томонидан ажратилади, сўнг хусусий компаниялар маблағлари жалб қилинади.

Аризона штатининг тажрибаси диққатга сазовор, бу ерда М.Портер марказининг иштироки билан иқтисодий ривожлантириш учун стратегик шерикчилик дастури ишлаб чиқилган. Натижада 9 та кластерлар модели ажратилган ва йўналишлар бўйича маслаҳатчилар гуруҳи ҳамда 6 та кўллаб-қувватлаш жамғармаларини ташкил этиш бўйича гуруҳларни ўз ичига олувчи минтақавий тузилма ташкил этилган. Унинг мақсади қувватларни жойлаштириш ва тақсимлаш карталарини, уларни ривожлантириш истикболлари ҳамда натижаларга эришиш усуллари ишлаб чиқишдан иборат эди. Ўтган вақт давомида кластерлар ўзининг яшашга ва такомиллашишга мойиллигини кўрсатди. Улар тармоқ тузилмалар сифатида фаолият кўрсатиб, уларга аъзо бўлиш ва тузилма мақсадлари (биргаликда ўқитиш, маркетингни олиб бориш, сотиб олиш, иқтисодий тузилма ва жамғармаларни ташкил этиш ҳамда яратиш)га мувофиқ бўлиши лозим бўлган муайян интилишларга эга бўлиш талаби қўйилган. 1995 йилда Аризонада кластерлар бўйича миллий анжуманда устун турувчи кластерларни аниқлаш формуласи таклиф этилган, яъни ишлаб чиқариш ҳажми 40 %га етиши, ўсиш –10 %ни, кооперация бўйича алоқалар кластерда иштирок этувчи корхоналари ўртасида – 10 % ни ташкил этиши лозим. Бу АҚШда юқори технологиялар, истеъмол товарларини ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, табиий ресурслар соҳасида 380 та йирик кластерларни, шу жумладан «Алм хансен» қазиб олиш, «ECONOMIC COMPETITVENESS GROUP», INC. (Калифорния, АҚШ)ни аниқлашга имкон берди. Ушбу кластерларда давлатнинг умумий меҳнат салоҳиятининг 57%и ишлаган ва 61 % ЯИМ ишлаб чиқарилган [1]. Кластерларни таснифлаш ва ўзига хос белгиларини тадқиқ этиш натижалари шуни кўрсатадики, турли давлатларда уларнинг фарқи мавжуд, аммо умумий ҳолда уларни ресурслар ва кутиладиган натижалар бўйича 12 та кўрсаткичларга олиб келиш мумкин.

Йирик компаниялар учун етита кўрсаткичлар ташқи иқтисодий кўрсаткичлар санилиши мумкин:

- ▶ тадқиқ этиш ва ривожлантириш бўйича имкониятлар, иш кучининг маҳорати;
- ▶ меҳнат салоҳиятини ривожлантириш;
- ▶ етказиб берувчиларнинг яқинлиги;
- ▶ сармоянинг мавжудлиги;
- ▶ ихтисослашган хизматлардан фойдаланиш имконияти;
- ▶ ускуналарни етказиб бериш муносабатлари.

Саккизинчи кўрсаткич – бирлашувчи тузилмалар – фаолиятни биргаликда олиб бориш дастагини ўзида намоён этади. Қолган тўрттаси тармоқларни шакллантириш интенсивлигини, тадбиркорлик жўшқинлигини, инновация ва таълимни, жамоага раҳбарлик қилишни тавсифлайди. Ушбу кўрсаткичлар орасида барча фирмалар учун ихтисослашган иш кучи ҳисобланади. Тадқиқотларда ва амалиётда ўрта эмас, балки махсус иш кучи билан таъминланганлик ҳолати муҳим эканлиги қайд этилади, шу боис иш кучига ихтисослашган таълим бериш ишлаб чиқариш тармоқларини ривожлантириш бўйича ҳудудий дастурлар етакчи устунликлардан бири ҳисобланади.

Инновацион кластер шакллантирувчи тузилмалар амалдаги тизимларни янги стратегиялар билан уйғунлашишига ҳаракат қилади, аммо умумий ёндашувлар ҳудудда маркетингни олиб бориш, турли хил бизнесни жорий этиш, юқори маълумотли мутахассис ва маҳоратли ишчиларни жалб қилишда намоён бўлади. Олиб борилган ишларнинг имкониятлари унда минтақа раҳбарларининг иштирок этиши ва инвестицияни жалб этиши бўйича шароитларни яратишдан иборат.

Япония ҳам инновацияларни ишлаб чиқиш ва сотиб олиш соҳасида етакчи ҳисобланади. Японияда давлатни ривожлантиришнинг илмий-техник режасига асосан Япония фани учун муҳим аҳамиятга эга бўлган муайян ҳудудларда минтақавий «интеллектуал кластерлар» ташкил этилган. 2002 йилда Япония «Таълим, фан, маданият ва спорт вазирлиги» 15 та минтақани танлаб, уларда кластерлар ташкил этила бошланган.

Дастурнинг энг асосий йўналишлари қуйидагилар ҳисобланади:

- ▶ кластер бошқармасини ташкил этиш;
- ▶ саноат, таълим муассасалари ва ҳукуматга университетлар ва хусусий ташкилотлар томонидан қўшма тадқиқотларни олиб боришга кўмаклашиш;
- ▶ дастурда янги технологик йўналишлар бўйича билим ошираётган илмий ва технологик координаторлар ҳамда патентлаш масалалари бўйича маслаҳатчилар каби бошқа экспертлар ҳам фаолият кўрсатади.

Италия – классик кичик бизнес ривож топган давлат бўлиб, унда 4 миллион фирмалар орасида фақатгина 2 % йирик ҳисобланади, уларда 1000 дан ортиқ ишчилар ишлайди. Умуман олганда Италияда 200 та саноат мажмуалари фаолият кўрсатиб, улар 60 мингта корхонани ўзида жамлайди, банд бўлганлар сони эса 600 минг нафарни ташкил этади, ишлаб чиқариш кооперациясининг саноат мажмуалари (СО)да ўзаро муносабатларни ҳисобга олган ҳолда эса 1 млн.дан зиёд кичик ва ўрта корхоналар фаолият кўрсатмоқда [2], улар 4-6 млн. нафар одамни иш билан таъминламоқда.

Саноат мажмуаларидаги корхоналар ўзининг технологик даражасини ошириб, бошқа минтақаларга кириб боришга интилади. Хусусан, улар мева-сабзавотлар бўйича жанубий минтақаларга қайта ишлаш функцияларини топшириб, консерва ишлаб чиқариш учун ускуналарни чиқаришга ўтади. Пойафзал ишлаб чиқарувчи корхоналар, уни иш-



лаб чиқариш учун ускуналарни ишлаб чиқаришни йўлга қўяди. Истеъмол тавсифидаги маҳсулотни териш функциялари учинчи давлатга топширилади. Экспертларнинг башорат қилишича, кейинги ўн йилликда Италия ва бошқа давлатлар учун бутун жаҳонда сотишга мўлжалланган маҳсулотларнинг тор номенклатурасини ишлаб чиқаришга ихтисослашган «кумуш компаниялар» замони келиши мумкин. Хусусан, Пьемонте ва Стрени кластерлари клапан, кран винтелларини ишлаб чиқариш бўйича 350 та компанияларни бирлаштиради, йилига 2,5 млрд. евро ва 40 млрд. долл. миқдорда маҳсулот ишлаб чиқаради. Ушбу компаниялар 30 та корхоналардан таркиб топган икки гуруҳдан иборат машинасозлик кластерини ускуна билан таъминлайди. Алпада тоғ тизимининг Монблан тоғ тагида кашмир (юнг) мато, кийим-кечак тикиш, дизайн, ускуналарни ишлаб чиқариш бўйича 1300 та тўқимачилик кластердаги корхоналар фаолият кўрсатмоқда. Шуни таъкидлаш керакки, Италия рақобат концепциясини ўзгартириб, у ҳозирги кунда Италияда ишлаб чиқарадиган алоҳида буюмларнинг оддий рақобатбардошлиги эмас, балки миллий рақобатбардошлик тизимига айланиб улгурган, бу эса бутун жамиятни сифат жиҳатдан янгича тавсифлашга имкон беради. Давлатнинг роли ҳам сезиларли: у кўмак беришга қаратилган бошқарувни амалга оширади, яъни экспортда чегирмаларни, кафолатли қопланишни, қўллаб-қувватлашни, инвесторларни жалб этишни, консалтингни таъминлайди. Миллий ва минтақа даражасидаги барча ахборотлардан фойдалана олишни таъминловчи ахборот тизими яратилган. Буларнинг барчаси Италияга 90 гача рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқаришга имкон берди.

Буюк Британияда ҳам минтакавий интеграция ривожланмоқда. 1990 йиллар ўртасида саноат сиёсатининг устувор йўналишлари қайта кўриб чиқилган, натижада прогнозли технологик деб ном олган дастур шакллانган, унинг асосига жаҳон бозорида доимий равишда ўсиб боровчи рақобат туфайли унга аралаш секторли-кластерли ёндашув қўлланилган. 10 йилдан зиёдки Шотландия, Уэлс, Шимолий Ирландия ва Шимолий-Ғарбий Англия автомобиль, электроника, кимёвий маҳсулотларни ишлаб чиқаришда ҳамда озик-овқат, ичимлик, кийим-кечаклар ва тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш каби айрим янада анаъанавий соҳаларда муваффақиятли минтакавий жўшқин ривожланишни намоиш этади. Уэлс дастурлари ўз-ўзини қоплайдиган бўлган, ички салоҳиятини оширишга қаратилган, улар маҳаллий фирмалар томонидан қўллаб-қувватлана бошланган.

Германияда ҳудудларни ривожлантириш учун федерал тузилма кўмак бериб, унга кўра ерлар ниҳоятда катта эркинликка эга ва улар ўз маблағлари ҳисобига ўз ривожлантириш дастурларини амалга оширади. Давлат ушбу йўналишда юқори технологиялар асосида ривожланиш сари йўли билан бормоқда ва бу жараёнда саноат ҳамда илмий марказларнинг ҳаракатлари мужассамланмоқда. Бунда учта турдаги кластерлар ажратилади:

- ▶ ўз технологияларини ишлаб чиқаришга берувчи илмий кластерлар;
- ▶ тадқиқот ва ишлаб чиқаришни бирлаштирувчи кластерлар;
- ▶ рақобатли муҳитда фаолият кўрсатадиган инновацион фирмалар базасида пайдо бўлувчи кластерлар.

Саноат кластерлари молиявий ресурсларни федерал ва маҳаллий манбалардан олади. Германияда «XXI асрнинг Селикон водийси» деб нуфузли ном олган юқори технологиялар соҳасида 7 та халқаро кластерлардан 3 та энг яхши кластерлар – Мюнхен, Гамбург, Дрезден кластерлари фаолият кўрсатмоқда.

Ҳар бир давлат кластерларини ташкил этиш ва уларни бошқариш учун ўз ёндашувларини ишлаб чиқади ва тегишлича ҳудуднинг рақобатбардошлиги бўйича миллий саноат стратегиясини амалга оширишга маъсул бўлган давлат органларининг фаолиятини ўз ҳолича ташкил этади.

Шундай қилиб, олиб борилган таҳлилдан турли давлатларда кластер концепциясини қўллаш уларнинг минтақавий ривожланишига таъсир кўрсатаётганлиги аниқланган. Кўплаб Европа давлатлари қўллаган ёндашувлардаги фарқларга қарамай ўзи учун у ёки бу кластерли стратегия қўлланган. Ушбу стратегияни яққол амалга оширган давлатлар сифатида Дания, Нидерландия, Бельгиянинг фламанд ҳудудлари, Квебек (Канада), Финляндия ҳамда Жанубий Африка (янги ҳукумат раҳбарлигида), Франция ва Италия давлатларини кўрсатиш мумкин. Демак, амалиётда кластерли концепцияларни қўллаш учун кластерларнинг моҳияти ва мазмуни, тури ва уларнинг хусусиятларини кўриб чиқиш лозим, чунки кластерлар назариясининг ривожланиши минтақа ва бутун давлат иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш ҳамда инновациялар ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. <http://www.doingbusiness.org>
2. Amabile, T., 2019. Creativity, artificial Intelligence, and a world of surprises. Acad. Manag. Discov amd.2019.0075. <https://doi.org/10.5465/amd.2019.0075>
3. Shanazarova G.B., «Innovation a Potential's Management in Furniture Industry». Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN: 2249 –0892 Special Issue–2, Sep 2019.



Шарипов Қувондик Бахтиёрович,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
«Фундаментал иқтисодиёт» кафедраси
мустақил изланувчиси

ТАРМОҚДАГИ РАҚОБАТНИ КУЧАЙТИРИШ ЖИҲАТИДАН КИЧИК БИЗНЕС КОРХОНАЛАРИНИНГ ИХТИСОСЛАШУВ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИНИ АНИҚЛАШ УСЛУБИ ВА АҲАМИЯТИ

МЕТОДИКА И ВАЖНОСТЬ ВЫЯВЛЕНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ ПОВЫШЕНИЯ
УРОВНЯ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ МАЛОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ
КОНКУРЕНЦИИ В ОТРАСЛИ

THE METHOD AND IMPORTANCE OF IDENTIFYING AREAS FOR INCREASING
THE LEVEL OF SPECIALIZATION OF SMALL BUSINESSES IN TERMS
OF STRENGTHENING COMPETITION IN THE INDUSTRY

Аннотация. Ушбу мақолада тармоқдаги рақобатни кучайтириш жиҳатидан кичик бизнес корхоналарининг ихтисослашув даражасини ошириш йўналишларини аниқлаш услуги, кичик бизнес фаолиятининг тармоқлар бўйича ихтисослашув даражасини баҳолашда кўрсаткичларнинг маълумот олиш манбаси ёки ҳисоблаб чиқариш тартиби, Ўзбекистонда кичик бизнес корхоналарининг тармоқлар бўйича ихтисослашувини кучайтириш имкониятлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: кичик бизнес, ихтисослашув, тармоқ, рақобат, фойда меъёри, самарадорлик.

Аннотация. В данной статье рассматривается методика определения направлений повышения уровня специализации предприятий малого бизнеса в условиях усиления конкуренции в сети, источник информации или способ расчета показателей при оценке уровня специализации деятельности малого бизнеса в отраслях, возможности повышения специализации предприятий малого бизнеса в Узбекистане.

Ключевые слова: малый бизнес, специализация, отрасль, конкуренция, норма прибыли, эффективность.

Abstract. In this article, the method of determining the directions of increasing the level of specialization of small business enterprises in terms of increasing the competition in the network, the source of information or the mode of calculation of indicators in assessing the level of specialization of small business activities in the sectors, the possibilities of increasing the specialization of small business enterprises in Uzbekistan.

Keywords: small business, specialization, industry, competition, profit rate, efficiency.

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари тараққиёт тажрибаси иқтисодиётда кичик бизнеснинг аҳамиятли ўрни ва роли тўғрисидаги аниқ тасаввурларнинг шаклланишига олиб келди. Бироқ, кичик бизнес ҳам турли давр ва шароитларда ўзига хос ўзгарувчанлик хусусиятларига эга бўлиб, улардан иқтисодий сиёсатни амалга оширишда ўринли фойдаланиш соҳа самарадорлигининг ошишига имкон яратади. Шунга кўра, жаҳоннинг